

MARMARA DENİZİ TARİHİ HARİTALARI VE PORTOLANLARI

KOCA, Yasemin NEMLİOĞLU*

Giriş

Dünyada bir ülke sınırları içindeki tek deniz olan Marmara Denizi, denizciliğe elverişli oşinografik ve klimatolojik yapısı, körfezleri, limanları, yerleşim alanları ile dünya coğrafyasının odağındadır ve jeopolitik ve jeoekonomik konumuyla tarih boyunca devletlerin ve milletlerin ilgisini çekmiştir. Her dönemde yoğun deniz trafiğiyle, deniz ticaretinin ana hatları üzerindeki İstanbul ve Çanakkale Boğazları'yla sınırlanan deniz, tüm iç denizler içinde ayrı bir öneme sahiptir. Marmara Denizi, hukuksal olarak iç sular rejimine tabi olmasına rağmen, iki açık denizi Karadeniz ile Ege Denizi'ni birbirine bağladığı için uluslararası bir suyoludur. Denizin K-G doğrultusunda en geniş yeri 80 km., B-D doğrultusunda en geniş yeri 280 km.dir. Yaklaşık yüzölçümü 11.350 km² , toplam su hacmi 3.377 km³ ve kıyı şeridi 1.000 km. den fazladır. En derin yeri -1.390 m. olan Marmara Denizi'nde genel olarak normal deniz ve okyanuslardaki dairesel tür yerine, D-B yönünde, Boğazlar'da ise birbirine ters Akdeniz-Karadeniz çift yönlü akıntı sistemi görülür.⁽¹⁾ Denizin yüzeyi Karadeniz kökenli, dibi ise Ege-Akdeniz kökenli tuz, sıcaklık ve oksijen oranı bakımından farklı su kütlerinden oluşur. M.Ö. 4000 yıllarında küresel deniz seviyesinin yükselerek bugünkü düzeyine ulaşmasıyla Marmara Denizi'nin kapladığı alan genişlemiş, daha önce akarsuların kıyı kesiminde oluşturduğu vadiler sular altında kalarak tektonik çukurların dolmasıyla körfezler oluşmuştur.⁽²⁾ İzmit, Gemlik, Bandırma ve Erdek Körfezleri bu oluşum içindeki geniş su alanlarıdır. Prens ve Marmara Adaları ise denizin takımadalarını oluştururlar. Kıta sahanlığının genişliği, adalar ve körfezler yönünden zenginliği, sularının sıcaklığı ve tuzluluğu gibi oşinografik özellikleri açısından benzersiz bir iç denizdir. Akdeniz makrokliması altında farklı mikroklima alanlarının görüldüğü bölgede, K (yıldız) ve KD (poyraz) yönlü rüzgarlar egemendir. Çevresi yerleşime ve şehirleşmeye uygun alçak ova ve platolarla çevrilidir. Geçmişte iç turizm bakımından da önemli ekonomik potansiyele sahip olan Marmara Denizi, 1960'lı yıllar itibarıyla özellikle İzmit, Gemlik ve Bandırma Körfezleri çevresinde artan şehirleşme ve sanayileşmeyle giderek kirlenmeye başlamış, sularında oksijen miktarı azalmış, canlı yaşamı önemli ölçüde zarar görmüştür.

Deniz "Marmara" adını, Yunanca kökenli marmaron-μάρμαρον sözcüğünden almakla birlikte, tarihi kaynaklarda Marmaros, Marmora, Propontis, Propontidos olarak geçmektedir. Marmara Denizi çevresindeki ilk yerleşimler M.Ö. 6000 yıllarında Bursa yakınlarında görülmektedir.⁽³⁾ Daha sonraki dönemlerde Traklar ve Yunanlar tarafından ele

*Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Kocaeli-Türkiye, y.nemlioglukocaocaeli.edu.tr

(1) *Bilimsel Açısından Marmara Denizi*, Editör: M. Levent Artüz, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 119/2, Ankara, 2007, s. 10.

(2) Ahmet Ardel ve Halil İnandık, "Marmara Denizi'nin Teşekkül ve Tekamülü", *Türk Coğrafya Dergisi*, XIII, Sayı:17, Ankara, 1957, s. 1-19.

(3) Jacob Roodenberg, "İlpinar Höyük Kazıları", *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, TC. Kültür

geçirilen bölgeye, Pontus (Karadeniz) girişi veya Pontus önu anlamına gelen “Propontis” denilmeye başlamıştır. Propontis adının geçtiği ilk kaynaklara bakıldığında Yunan yazar Aiskhulos’un (M.Ö. 525-456) “Persai” adlı eseri görülmektedir.⁽⁴⁾ Pseudo-Skylax (M.Ö. 6.yy.?) “Periplous”⁽⁵⁾ adlı eserinde Marmara Denizi kıyısındaki şehirlerin ve limanların tarihi, coğrafyası, kültürü ve halkları hakkında kısa bilgiler vermektedir.⁽⁶⁾ M.Ö. 5.yy.a kadar, Yunan kolonilerinin egemenliğinde olan Marmara Denizi, Yunanistan seferinde Pers Kralı I. Xerxes’in (M.Ö. 519-465) Trakya’ya geçişiyle Persler’in egemenliğine girdi. Herodotus (M.Ö. 484-425) “Historia” adlı eserinde Pers Kralı I. Darius’un İskit seferine çıkışını anlattığı bölümde Marmara Denizi’nin genişliğini 500 stadion⁽⁷⁾, uzunluğunu 1400 stadion olarak vermektedir.⁽⁸⁾ Daha sonraki dönemde ise Yunan birliğini sağlayan Makedonya kralı III. Aleksandros (M.Ö. 356-323) büyük doğu seferinde Marmara Denizi’ni kullandı ve denizin Asya-Avrupa arasındaki jeopolitik önemi giderek artmaya başladı. M.Ö. 2. yy.da bölgeye Romalılar egemen oldu ve Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasıyla (M.S. 395) Marmara Denizi, Doğu Roma-Bizans İmparatorluğu’nun bir iç denizi haline geldi. Bu dönemde Amasyalı Strabon (M.Ö. 64-M.S. 24) “Geografika” adlı eserinde Marmara Denizi kıyılarındaki yerleşimleri, ticareti, halkları ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır.⁽⁹⁾ Klaudios Ptolemaios (M.S. 100-170), “Geographiki Hyphegesis” adlı eserinde Marmara Denizi’ni açıklayarak çevresindeki yerleşimlerin koordinatlarını vermektedir.⁽¹⁰⁾ Yunan coğrafyacılar Agatimeros (M.Ö. 3.yy.?)⁽¹¹⁾, Polybios (M.Ö. 200-118)⁽¹²⁾ ve Romalı yazar Gaius Plinius Secundus (Yaşlı Pliny, M.S. 23-79)⁽¹³⁾ Marmara Denizi’nin oluşumu, kıyıları ve tarihi hakkında eserlerinde bilgiler vermektedirler.

Tarihi, askeri ve jeopolitik açıdan yönetimleri kara egemenliği stratejisine dayalı olan Türk Devletleri’nin, bölgesel dinamikleri kavrayarak deniz gücünü oluşturmaları yolunda en önemli açılımları, Marmara Denizi ve Boğazlar’ın ele geçirilmesiyle gerçekleşmiştir.

Bakanlığı, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 99-101.

(4) Aiskhulos, *Persai*, 876.; Christopher Collard, *Aeschylus: Persians and Other Plays*, Oxford University Press, New York, 2008.

(5) Periplous-Periptori Antik Çağ’da denizcilerin tuttuğu seyir defterleridir.

(6) Graham Shipley, *Pseudo-Skylax’s Periplous: The Circumnavigation of the Inhabited World*, Bristol Phoenix Press, Exeter, 2011.

(7) 1 Stadion = 184,9 m.

(8) Herodotos, *Historia-Herodot Tarihi*, Çev: Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 4:85, 5:122.

(9) Strabon, *Geographika-Antik Anadolu Coğrafyası*, Çev:Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, XII-XII.

(10) http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/_Texts/Ptolemy/home.html#Text

(11) Aubrey Diller, “Agathemerus, Sketch of Geography”, *Greek, Roman, and Byzantine studies*, Duke University, Vol:16, No:1, Chicago, 1975, p. 59-76.

(12) Polybios, *Historia*, Trans: Evelyn S. Shuckburgh, Macmillan, New York, 1889, Reprint Bloomington, 1962, p. 4:39.

(13) Pliny the Elder, *The Natural History*, Trans: John Bostock, Red Lion Court, London, 1855, p. 4:24, 5:40.

Devlet yönetimindeki bu anlayış değişikliği Selçuklu Devleti'nin batıya ilerleyişiyle Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın (?-1086) Nikaia'yı (İzmit) alarak başkent yapması (1075-1080) ve Kios'un (Gemlik) alınmasıyla (1087) ilk Türk tersanesinin kurulması bu siyasetin işlerlik kazanmasının ilk adımlarıdır. Sonrasında Osmanlılar'ın kuruluş yılları itibariyle Marmara Denizi kıyılarına yönelmeleri ve Bizans topraklarının fethine dayalı genişleme siyasetiyle kısa sürede denizin çevresindeki alanlar devlet topraklarına katılmıştır. Gazi Süleyman Paşa'nın (1300? - 1360?) Tzympe Kalesi'ni (Çimpe, Umurbeyli) alışı ve Osmanlılar'ın Trakya'ya yerleşmesiyle Çanakkale Boğazı; Sultan II. Mehmed'in (1432-1481) Konstantinopolis'i fethiyle (1453) İstanbul Boğazı Osmanlılar tarafından kontrol edilmeye başladı. Boğazlar'ın kontrolü Karadeniz ve Marmara Denizi'nin Osmanlılar için bir iç deniz olmasını sağlarken ticari, siyasi ve idari olarak önemini arttırdı. Devletin 3 kıtada genişlemesiyle dünya ticaretinin ve ekonomisinin de başkenti haline gelen İstanbul için Marmara Denizi kabotaj alanı oldu. Bununla birlikte Karadeniz, Marmara Denizi ve Ege Denizi'nin uluslararası ticarete kapanması bölgedeki diğer devletler için sorun yaratmaya başladı. 18-19. yy. itibariyle ise Rusya'nın Türk Boğazları üzerinden sıcak denizlere inme siyaseti, İngiliz ve Fransızlar'ın deniz ticaretinde elde ettikleri kapitülasyonlar, diğer Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin zayıf durumundan yararlanma amaçları doğrultusunda Türk Boğazları ve Marmara Denizi dikkat çeken bir alan haline geldi. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla önce Rusya, sonra diğer Avrupa devletleri Karadeniz ve Marmara Denizi'nde ticaret ve Boğazlar'dan geçiş hakkı kazandı, 1841 yılında imzalanan Boğazlar Sözleşmesiyle ise uluslararası kamuoyunda "Boğazlar Sorunu" ortaya çıktı.⁽¹⁴⁾ Osmanlı Devleti "Küçük Kabotaj" hakkını savunarak 1894 yılında Marmara Denizi'ni, yabancıların ticaretine kapatmaya çalıştı ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı hükümeti kapitülasyonların kaldırıldığını ilan etti.⁽¹⁵⁾ Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ve 1926 yılında kabul edilen Kabotaj Kanunu'yla⁽¹⁶⁾, denizcilik faaliyetleri resmen Türk vatandaşlarına geçti. 1936 yılında imzalanan Montrö Sözleşmesi⁽¹⁷⁾ ile Türk Boğazları ve Marmara Denizi'nde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin egemenlik hakları kabul edilirken, yaklaşık 300 yıldır süren "Boğazlar Sorunu" çözüme bağlandı.

Marmara Deniziyle ilgili tarihsel çalışmalara bakıldığında denizin adının ve kullanımının değişimi görülmektedir. İspanyol elçisi Ruy Gonzáles de Clavijo (?-1412), İstanbul'a gelirken geçtiği Marmara Denizi'nden "Marmora" olarak bahseder, yörede Ceneviz ve Venedikliler'in deniz ticaretindeki etkinliklerini, Türkler'in gümrük vergisi aldıklarını açıklar.⁽¹⁸⁾ Fransız doktor, zoolog ve botanikçi Pierre Belon (1517-1564), 1547 yılında geldiği Türkiye'deki izlenimlerini aktardığı eserinde "Marmora ve Propontide"

(14) Cemal Tukin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947.

(15) Dz.K.K. Arşivi Defter No: 676-R.13 Eylül 1330/M. 26 Eylül 1914. Meclis-i Bahriye kabotaj uygulamalarına ait kayıt.

(16) 19 Nisan 1926 tarihli 815 sayılı kanun, Resmi Gazete No:359, 29 Nisan 1926. Düstur III.Tertip, C.7, s.759.

(17) 31 Temmuz 1936 tarihli 3056 sayılı kanun, Resmi Gazete, No: 3374, 5 Ağustos 1936. Düstur V.Tertip, C.17.

(18) Ruy Gonzáles de Clavijo, *La Embajada A Tamorlán*, Madrid, 1406(Orijinal Eser); *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*, İstanbul, 2007, s. 52-57.

olarak adlandırdığı Marmara Denizi'ndeki bitki ve su ürünlerini ayrıntılı açıklar.⁽¹⁹⁾ Evliya Çelebi (1611-1682) "Seyahatname" adlı eserinde Marmara Denizi'nin kıyıları ve adaları hakkında önemli bilgiler verir.⁽²⁰⁾ Aynı dönemde 1656 yılında Osmanlı topraklarına gelen Fransız gezgin Jean de Thevenot (1633-1677) Marmara Denizi'nden "Propontide" olarak bahseder⁽²¹⁾, Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708) ise gezilerini anlattığı kitabının çeşitli bölümlerinde "Propontide ve Mer de Marmara" olarak adlandırdığı Marmara Denizi'nin coğrafyası, tarihi, oluşumu ve kıyılarındaki limanları tanıtır, çizimlerini yapar.⁽²²⁾ Fransız ressam ve gezgin Guillaume Joseph Grelot (1630-1680), uzun yıllar kaldığı Türkiye'yi anlattığı ve çizimlerini yaptığı eserinde "Propontide ve Marmara" olarak bahsettiği Marmara Denizi'nin koordinatlarını K 38°- K 41°/D 55°- D 58° ve çevresinin uzunluğunu 160 lieu⁽²³⁾ olarak verir; körfezlerini, limanlarını, birbiri arasındaki uzaklıklarını açıklar.⁽²⁴⁾ İngiliz Krallık ve Londra Eski Kültürler Derneği üyesi rahip ve bilim adamı Richard Pococke (1704-1765) 2 ciltlik eserinde "Marmora ve Propontis" olarak bahsettiği Marmara Denizi'ni oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatır.⁽²⁵⁾ İngiliz gezgin ve yazar James Dallaway (1763-1834), Marmara Denizi'ni "Marmora ve Propontis" olarak adlandırıldığını belirtir ve denizin tarihi, limanları, çevresindeki şehirleri hakkında bilgi verir.⁽²⁶⁾ İstanbul Avusturya elçiliğinde görev yapan tarihçi, diplomat ve bilim adamı Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall (1774-1854), uzun yıllar kaldığı Türkiye'yi eserlerinde işler ve "Marmora, Marmara ve Propontis" olarak bahsettiği Marmara Denizi'ni özellikleriyle açıklar.⁽²⁷⁾ ABD'nin Osmanlı elçisi olan David Porter eserinde "Marmora ve Propontis" olarak adlandırdığı Marmara Denizi'nde rüzgarları ve fırtınaları, akıntıları, körfez ve

(19) Pierre Belon, *Voyage au Levant*, Publisher: Gilles Corozet, Paris, 1553(Orijinal Eser); *Voyage au Levant*, Chandeigne, Paris, 2001, s. 206, 213, 216, 217.

(20) Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Süleymaniye Kütüphanesi (Pertev Paşa No:458), İstanbul, 17. yy.(Orijinal Eser); *Seyahatname*, Yayına Hazırlayan: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, C.5., İstanbul, 2003, s.150-180.

(21) Jean De Thévenot, *Relation D'un Voyage Fâit Au Levant*, Publisher: Thomas Joly, Paris, 1664, s. 34, 37, 44, 52.(Orijinal Eser); *Thévenot Seyahatnamesi*, Yayına Hazırlayan: Stefanos Yerasimos, Çev: Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009.

(22) Joseph Pitton De Tournefort, *Relation D'un Voyage du Levant*, Publisher: La Compagnie, Paris, 1718, s. 62, 64, 69, 74, 175.(Orijinal Eser); *Tournefort Seyahatnamesi*, Yayına Hazırlayan: Stefanos Yerasimos, Çev: Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

(23) Fransız ölçü birimi, 1 lieue = 4.828 m.

(24) Guillaume Joseph Grelot, *Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople*, Publisher: Damien Foucault, Paris, 1680, s. 33-34, 53, 62, 85.(Orijinal Eser); *İstanbul Seyahatnamesi*, Çev: Maide Selen, Pera Turizm, İstanbul, 1998.

(25) Richard Pococke, *A Description of the East and Some Other Countries*, Publisher: W. Bowyer, Vol:2, London, 1745, p.94-142(Orijinal Eser).

(26) James Dallaway, *Constantinople Ancient and Modern, with Excursions to the Shores and Islands of the Archipelago and to the Troad*, Publisher: Bensley, London, 1797, p.121, 136, 181, 184, 240, 346, 357(Orijinal Eser).

(27) Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, *Umblick Auf Einer Reise Von Constantinopel Nach Brussa Und Dem Olympos*, Verlag: Adolph Hartleben, Pesth, 1818, p. 2, 72, 84, 85, 158(Orijinal Eser).

demir yerlerini ayrıntılı belirtir.⁽²⁸⁾ İskoç tarihçi ve gezgin Charles Mac Farlane (1799-1858), “Marmora ve Propontis” olarak bahsettiği Marmara Denizi’ni eserinde açıklar.⁽²⁹⁾ Fransız tarihçi, mimar ve arkeolog Charles Felix Marie Texier, 1862’de tamamladığı “Asie Mineure Description” adlı eserinin birçok bölümünde Marmara Denizi’nden “Marmora ve Propontis” olarak bahseder.⁽³⁰⁾

1679-1680 yıllarında İstanbul’da bulunan İtalyan Luigi Ferdinando Marsili, Marmara ve Karadeniz’de ilk oşinografik çalışmaları yapan, boğazlarda dip akıntısından ilk bahseden bilim adamı ve araştırmacıdır.⁽³¹⁾ Yb. William James Lloyd Wharton ve Alb. Frederick John Owen Evans başkanlığında Birleşik Krallık Amirallik Hidrografi Ofisi tarafından 1872 yılında “HMS Shearwater” gemisi ile Marmara Denizi’nde yoğunluk ve sıcaklık ölçümleri yapıldı. Wharton, yüzey akıntısının altında Ege Denizi’nden Karadeniz’e doğru bir alt akıntının bulunduğunu ve alt akıntının hızının-gücünün, yüzey akıntısına bağlı olduğunu keşfetti. Ayrıca bölgedeki rüzgarlara ve bu rüzgarların yüzey akıntısına etkilerine dikkat çekti. Hazırladığı raporda elde ettiği bilgileri sundu ve Marmara Denizi’nin batimetrik haritasını hazırladı.⁽³²⁾ Rus Donanması tarafından 1881 yılında Karadeniz ve Marmara Denizi’nde batimetri çalışmaları için “Taman” gemisinde görevlendirilen Yzb. Stepan Osipovic Makarov’un araştırmaları o zamana kadar yapılmış en ayrıntılı sonuçları içermektedir.⁽³³⁾ İtalyan Giovan Battista Magnaghi ise 1883-1884 yıllarında 13 istasyonda yaptığı ölçümlerle farklı derinliklerdeki akıntuların hızlarını gözlemledi.⁽³⁴⁾ Avusturyalı Dr. Konrad Natterer Avusturya-Macaristan İmparatorluğu donanma gemisi “SMS Taurus” ile 1894 yılında Marmara Denizi’nde 44 ölçüm istasyonunda kimyasal ağırlıklı oşinografik gözlemlerde bulundu ve Marmara Denizi’nin ilk kimyasal çalışmaları sayılan sonuçlarını yayınladı.⁽³⁵⁾ Józef Bernardovich Spindler 1894’te Türk gemisi “Selanik” ile

(28) David Porter, *Constantinople and Its Environs*, Publisher: Harper&Brothers, Vol:2, New York, 1835, p. 82, 103, 147, 201, 208, 209, 246, 347(Orijinal Eser).

(29) Charles MacFarlane, *Turkey and Its Destiny*, Publisher: Lea and Blanchard, Vol:1, Philadelphia,1850, p. 52, 117, 158, 242, 272, 275, 280(Orijinal Eser).

(30) Charles Felix Marie Texier, *Asie Mineure Description*, Publisher: Didot Frères, Paris, 1862(Orijinal Eser); Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Çev: Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.

(31) Luigi Ferdinando Marsili, *Osservazioni intorno al Bosforo Tracio o vero canale di Costantinopoli*, Per: Nicolò Angelo Tinassi, Roma,1681(Orijinal Eser).

(32) W.J.L. Wharton, *Report on The Currents of The Dardanelles and Bosphorus 1886*, Published by Order of The Lord Commissioners of the Admiralty, London, 1899. Bakınız makalede 8. Harita.

(33) Stepan Osipovic Makarov, *Okeanograficheskie raboty: Ob Obmene vod Chernogo i Sredizemnogo Morei*, Geografiz, Moskva, 1885. *Karadeniz ve Bahr-i Sefid Sularının Tebeddülâtı Dolayısıyla Boğazların Akıntıları*, Müellifi: Makarof, Mütercimi: M. Sidki, Matbaa-i Bahriye, İstanbul, H.1335/M.1919.

(34) Giovan Battista Magnaghi, “Di Alcune Esperienze Eseguite Negli Stretti Dei Dardanelli e Dei Bosforo Per Misurar i le Correnti a Varie Profondita”, *Atti Del Primo Congresso Geografico Italiano*, Vol:2, No:1, Roma, 1894, p. 440-453.

(35) Konrad Natterer, *Tiefsee-Forschungen im Marmara-Meer Auf SMS Taurus im Mai 1894*, Denkschriften Der Kaiserlichen Akademie Der Wissenschaften, Mathematisch-Naturwissenschaftliche Klasse 62, Wien, 1895.

Wharton tarafından başlatılan batimetri çalışmaları tamamlamak amacıyla Marmara Denizi'nde incelemelerine başladı. Oluşturduğu 61 hidrografik istasyonda yürüttüğü çalışmalarında Marmara Denizi'nin ortalama derinliğini 289 m. olarak hesapladı.⁽³⁶⁾ 1908-1910 yıllarında J. N. Nielsen tarafından "Thor" araştırma gemisiyle Boğazlar, Karadeniz ve Marmara Denizi'nde sıcaklık ve tuzluluk ölçümleri, akıntı yapılarında gözlemler yapıldı.⁽³⁷⁾ 1917-1918 yılları arasında ise Erkanı Bahriyei Umumiye Harita Şubesi'nde görevli hidrograf Bnb. Ahmet Rasim (Barkınay)⁽³⁸⁾ ve Avusturyalı bilim adamı Alfred Merz tarafından yürütülen çalışmalarda, 310 noktada batimetri ölçümleri, basınç ve rüzgar analizleri, akıntı, tuzluluk ve sıcaklık ölçümleri yapıldı.⁽³⁹⁾

Tarihi Marmara Haritaları

Harita-1 : Başlık: Tabulae Peutingerianae-Segmentum IX., **Haritacı - Yayıncı:** ? - Abraham Ortelius, **Boyut:** 34 x 674,5 cm., **Eserin Adı - Yapılış Tarihi:** Tabulae Peutingerianae- 4.yy., **Basıldığı Yer - Baskı Tarihi:** Antwerp - 1598, **Kayıt No - Kayıt Yeri:** Bibliotheca Augustana - Augsburg - Almanya

(36) Józef Bernardovich Spindler, "Russische Untersuchungen im Marmara Meer auf dem Turkischen Dampfer Selanik im Jahre 1894", *Annalen der Hydrographie*, 1895, s. 239-313. Józef Bernardovich Spindler, *Materiali po gidrologii Mramornago Morya*, Zapiski Imperatorskago Russkago Geograficheskago Obshestva, po Obshei Geografii, Sanktpeterburg, 1898, Vol:33, p. 1-123.

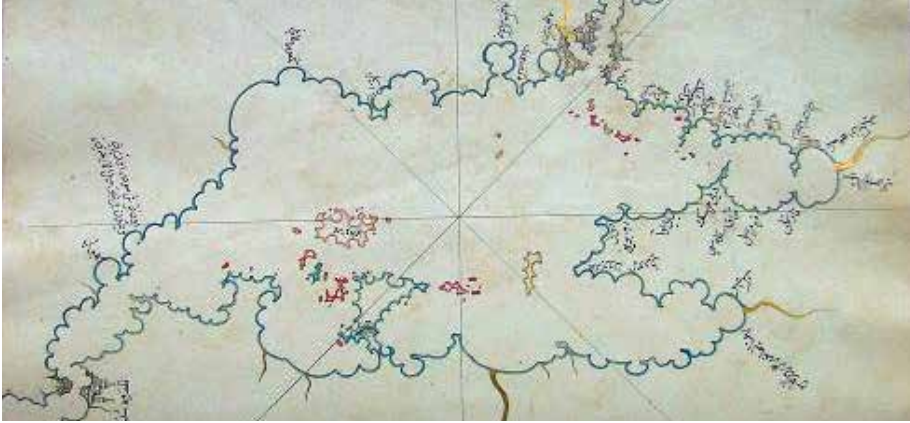
(37) J.N. Nielsen, "Hydrography of the Mediterranean and Adjacent Waters", *In Report of the Danish Oceanographic Expedition 1908-1910 to the Mediterranean and Adjacent Waters*, Vol:1, Copenhagen, 1912, p. 72-191.

(38) Mustafa Pultar, "Bahriyede İlimi Haritacılığın Kurucularından Ahmet Rasim Barkınay ve Eserleri", *Uluslararası Piri Reis Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, 27-29 Eylül 2004, Seyir, Hidrografi ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı, İstanbul, 2004,

(39) Ahmet Rasim, *Marmara Denizi Kılavuzu*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul, 1925.

Alfred Merz, *Die Strömungen von Bosporus und Dardanellen*, 20th German Geographical Congress in Leipzig in May 1921, Publisher: Verhandl. XX. Deuts Geogr. Leipzig, 1921.

Konrad Celtis (Bickel) tarafından 1494 yılında bulunan harita, Konrad Peutinger tarafından koruma altına alındı ve Peutinger' in adıyla anılmaya başladı. 1591 yılında Marcus Welser tarafından ilk kez kopyalandı, 1598 yılında ise Abraham Ortelius tarafından ilk kez tam basımı yapıldı. Sonraki yıllarda büyük ilgiyle karşılaşılan haritanın çok sayıda tek yaprak baskısı ve çeşitli eserlerin içinde bölüm baskısı yapıldı.⁽⁴⁰⁾ Harita Roma İmparatorluğu döneminden günümüze ulaşan en iyi örnektir. 9. bölümündeki Constantinopolis (İstanbul) çiziminden haritanın 4.yy.'da (335-366) yapıldığı düşünülmektedir. Latince düzenlenen ve 12 bölümden oluşan harita, 555 şehir ve 3500 yer adı içerir.⁽⁴¹⁾ İmparatorluktaki yolları gösteren bir "itinerarium" yani yol haritasıdır ve şehirlerin arası Roma rakamıyla belirtilen "Stadia"⁽⁴²⁾ ölçüsüyle gösterilmektedir. Coğrafi öğelerin çarpıtılarak aktarıldığı Batı-Doğu doğrultusundaki haritada pusula, ölçek ve lejand bulunmamaktadır. İlk baskısından sonra haritadaki öğelerden yollar kırmızıyla, dağlar kahverengiyle, göller ve akarsular maviyle, adalar beyazla renklendirilmiştir. Haritada 3 büyük şehir Roma, Constantinopolis (İstanbul) ve Antiochia (Antakya) özel simgelerle çizilmiştir. Haritanın IX. bölümünde yer alan Marmara Denizi Trhacia (Trakya), Bithinia (Kocaeli), Asia (Anadolu) ile çevrelenmiş, 2 körfezi Sinus Nicomedicus (İzmit Körfezi) ve Sinus Heracticus (Marmara Ereğli) ile çizilmiştir. Constantinopolis (İstanbul) tahtta oturan bir Romalı ve sütun üzerinde heykelle, Nicomedia (İzmit) ve Nicea (İzmit) surlu kalelerle; Chrisopolis (Üsküdar), Libissa (Gebze), Eribulo (Başiskele) büyük yapılarla; Lamasco (Lapseki), Heraclia (Marmara Ereğli), Calcedonia (Kadıköy) küçük yapılarla gösterilmiştir. Harita, bölgenin en eski çizimlerinden biri olması nedeniyle önemli bir kaynaktır.

Harita-2 : *Başlık*: Marmara Denizi, *Haritacı - Yayıncı*: Piri Reis - Mehmed Seyyid, *Boyut*: 23 x 27 cm.

Yapılış Tarihi: H. 932/M. 1526⁽⁴³⁾, *Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi*: Hadikat-ül Bahriye - İstanbul - H. 990/M. 1582 *Kayıt No - Kayıt Yeri*: 987- Deniz Müzesi - İstanbul - Türkiye

(40) Haritanın Wien-Österreichische National Bibliothek (No:Vindobonensis 324), Paris-Bibliothèque Nationale de France (No: GE DD2987, GE D21948A, GE FF528, GE DD249), München-Bayerischen Staatsbibliothek (No:BV000269289, BV001731916, BV004341396, BV004340657) ve çeşitli koleksiyonlarda nüshaları bulunmaktadır.

(41) Richard J. A. Talbert, *Rome's World: The Peutinger Map Reconsidered*, Cambridge University Press, NewYork, 2010.

(42) 1 Stadia = 157 m.(Itinerary)

(43) Bu makalede Marmara haritasının yapılış tarihi olarak Kitab-ı Bahriye'nin ilk hazırlanış tarihi alınmıştır.

Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye eseri, kendinden sonraki eserlere kaynaklık etmiş ve çok sayıda nüshası olan bir deniz kılavuzudur.⁽⁴⁴⁾ Nüshalardan bazılarında metin bölümü kısaltılmış ve harita sayısı azaltılmıştır. Kitabın erken döneme tarihlendirilen nüshalarında Marmara haritası yer almazken, geç dönem nüshalarının bazılarında Marmara Denizi haritası bulunmaktadır.⁽⁴⁵⁾ Bu nüshalardan biri olan Hadikat-ül Bahriye, Deniz Müzesi kurulurken Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa tarafından kuruma hediye edilmiştir. Mehmed Seyyid tarafından kopyalanan eser ve 368 yaprak olup, 89 adet harita içermektedir ve yıpranmamış durumdadır. Eserin 120. yaprağında Marmara Denizi haritası tek sayfa olarak renklendirilerek çizilmiştir. Arap harfleriyle Türkçe olarak düzenlenen haritada ölçek ve lejand bulunmamaktadır. Kaleler, surlar, yerleşim yerleri, yerşekilleri ve akarsular gibi öğelerin çizimiyle harita bir portolan özelliği göstermektedir. Merkezde haritayı dikey ve yatayda ortalamayan büyük 8'li çizgisel pusula bulunmaktadır. Kıyılar girintili çıkıntılı olarak maviyle, akarsular altın varakla, adalar kırmızı ve sarıyla renklendirilmiştir. Kıyı kumulları ve sığlık yerler kırmızı noktalarla (...), derin yerler siyah noktalarla (...), deniz içindeki kayalık alanlar siyah artılarla (+) gösterilmiştir. Büyük şehirler İstanbul Suriçi, Galata ve Üsküdar, İzmit ve Çanakkale (Sultaniye-Çimenlik ve Kilitbahir Kaleleri) kalelerle çizilmiştir. Kıyıda sadece İstanbul'a yakın olan ve İzmit Körfezi çevresindeki yerleşim yerlerinin adları verilmiştir. Harita, diğer Kitab-ı Bahriye nüshalarına göre oldukça sadedir ve kara alanlarının özelliklerine ait çizimlere, sanatsal öğelere ve açıklamalara yer verilmemiştir. Harita, en eski Türkçe haritalardan biri olması ve Kitab-ı Bahriye'nin nüshalarından birinde yer alması açısından önemlidir.

Ali Macar Reis atlasından yararlanılarak Topkapı Sarayı Nakkaşhanesi'nde sarayda kullanılmak üzere hazırlandığı düşünülen atlasta, Avrupa ve Orta Doğu'yu içeren 8 harita ve 1 dünya haritası bulunmaktadır. Atlasın yapım tarihi kayıtlı değildir, dönem haritalarıyla karşılaştırıldığında 1570-1575 yıllarına tarihlendirilmektedir.⁽⁴⁶⁾ Kıyılar, akarsular, adalar ve kerteriz hatları gibi öğelerin çizimiyle 16. yy. portolanlarına ait özellikler taşımaktadır. Yıpranmamış durumdaki eserde 6. harita olarak 2 sayfada yer alan Ege Denizi haritasında Marmara Denizi yer almaktadır. Tek sayfa olarak çizilen Marmara Denizi haritasında dönemin haritalarından yararlandığı görülmektedir.⁽⁴⁷⁾ Türkçe olarak Arap harfleriyle düzenlenen haritada lejand bulunmazken, K bölümde

(44) Cevat Ülkekel, *XVI. Yüzyılın Denizci Bir Bilim Adamı Yaşamı ve Yapıtlarıyla Piri Reis*, T.C. Deniz Basımevi, Ankara, 2007.

(45) Marmara Denizi haritası bulunan Kitab-ı Bahriye Nüshaları: İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi (No:Hüsrev Paşa 272-2 adet harita, No:Hamidiye 971, No:Ayasofya 3161); Biblioteca Universitaria di Bologna (No:M.3609).

(46) Thomas D. Goodrich, "Atlas-ı Hümayun: A Sixteenth-Century Ottoman Maritime Atlas Discovered in 1984", *Archivum Ottomanicum*, Vol: X, 1987, p. 83-101.

(47) Harita, 1567 tarihli Ali Macar Reis Atlası (İstanbul-TSMK No:H 644), 1590 tarihli Menemenli Mehmed Reis Ege Denizi haritası (Venedik-Museo Correr No:Cl. XLIVa n.0022), 16.yy. tarihli Maritime Atlas (Baltimore-Walters Art Museum No:W.660) haritalarıyla teknik ve içerik olarak benzemektedir.

Harita-3: *Başlık:* Marmara Denizi, *Haritacı - Yayıncı:* ? - Topkapı Sarayı Nakkaşhanesi, *Boyut:* 35 x 53 cm. *Yapılış Tarihi:* 16.yy.?, *Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi:* Atlas-ı Hümayun - İstanbul -16.yy? *Kayıt No - Kayıt Yeri:* 1621- TSMK - İstanbul - Türkiye

1/1.800.000'e denk gelen⁽⁴⁸⁾ sayısal bilgi içermeyen çizgi ölçek yer almaktadır. Haritada 32'li rüzgar gülleriyle bağlanan Ege Denizi merkezli 16'lı kartografik ağ kullanılmıştır. Bu ağ kerteriz hatlarıyla haritayı alansal olarak eşit parçalara bölmektedir. Kıyılar girintili çıkıntılı olarak kırmızıyla, adalar altın varakla, yeşil, kırmızı ve maviyle renklendirilmiştir. Kıyı kumulları ve sığlık yerler siyah noktalarla (...), deniz içindeki kayalık alanlar siyah artılarla (+) gösterilmiştir. Yerleşim alanları olarak sadece İstanbul Suriçi, Galata ve Üsküdar kadastral alan olarak çizilmişken, kıyı bölgesinde Erekli (Ereğli), Venedik köyü (Yeni Çiftlik), Rodosçuk (Tekirdağ), Hora (Hoşköy), Gelibolu, Eceabat, Kapudağ adlarıyla belirtilmiştir.

Çok sayıda harita üreten Felemenk coğrafyacı-haritacı Abraham Ortelius'un en önemli eseri çeşitli haritalardan ve coğrafi açıklamalardan oluşan "Theatrum Orbis Terrarum" adlı atlasıdır.⁽⁴⁹⁾ 324 yapraktan oluşan atlasla 134 harita bulunmaktadır. Atlasın ve içerisindeki haritaların sonraki yıllarda çok sayıda nüshası basılmıştır. Atlasla yer alan Marmara Denizi haritası, taş baskı tekniğiyle yapılmış elde renklendirilmiş haritadır ve yıpranmamış durumdadır.⁽⁵⁰⁾ KB bölümünde haritanın adının ve yapım

(48) Ölçek haritanın boyutlarından yararlanılarak yaklaşık olarak hesaplanmıştır. Kemal Özdemir ölçeğin mil olarak verildiğini belirtmektedir, ancak atlasla böyle bir bilgi yer almamaktadır. Kemal Özdemir, *Ottoman Nautical Charts*, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.98.

(49) Marcel Peter René van den Broecke, *Ortelius' Theatrum Orbis Terrarum, Characteristics and Development of A Sample of on Verso Map Texts*, Utrecht University, Royal Dutch Geographical Society, 2009.

(50) Haritanın Paris-Bibliothèque Nationale de France (No: GE DD755, GE DD2005, GE DD636, GE DD249),

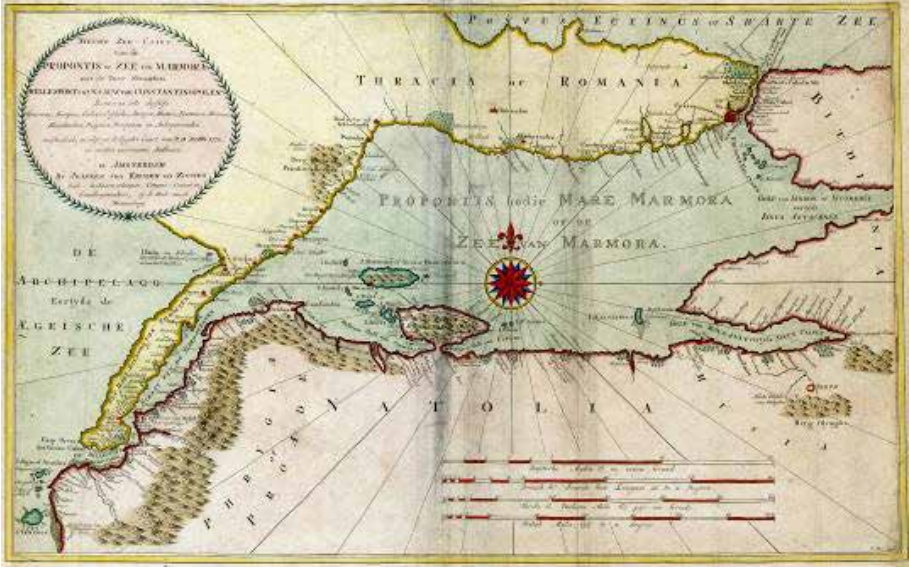

Harita-4: Başlık: Thraciae Veteris Typus, Haritacı - Yayıncı: ? - Abraham Ortelius, Boyut: 35 x 53 cm., Yapılış Tarihi: 1591, Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Theatrum Orbis Terrarum - Antwerp - 1592, Kayıt No - Kayıt Yeri: GMG/288 - Biblioteca Nacional De España - Madrid - İspanya

bilgilerinin yer aldığı künye bulunmaktadır. Latince hazırlanmış haritada Marmara Denizi, Trakya'nın bir bölümü olarak kıyıdaki yerleşimler ve topografyasıyla ayrıntılı şekilde gösterilmektedir. Marmara Denizi "Propontis, Mare Bebyricium" olarak adlandırılmış, çevresindeki alanlar ise Europa (Avrupa), Bithyniae Pars (Kocaeli), Asiae Pars (Anadolu), Pontus Euxinus-Cavcaseum Mare (Karadeniz) ve Maris Ægaei (Ege Denizi) olarak belirtilmiştir. Haritada, lejand ve pusula bulunmazken G bölümünde Mille Passus⁽⁵¹⁾ olarak verilen ölçek 1/3.500.000'e denk gelmektedir. Çerçevesinde D 50°- D 58°/ K 41°- K 45° koordinatlarını içeren dikdörtgen koordinat sistemi kullanılmıştır. Kıyıdaki yükseltiler resimsel olarak kabartılı sıradağlar halinde, küçük yerleşimler tek surla, akarsular mavi çizgilerle, küçük adalar kırmızı ile belirtilmiştir. Tüm yerleşimler ve adalar adlarıyla ayrıntılı verilirken büyük yerleşim yeri olarak Contantinop-Byzantium (İstanbul) gösterilmiştir. Haritada Marmara Denizi içinde tek körfez olarak Astacenus Sinus (İzmit Körfezi) adıyla belirtilmiştir. Haritanın KD bölümünde sanatsal çerçeveli alanda Bizans'a ait açıklamalar, GD bölümünde ise Trakya'ya ait körfez, liman, yerleşimlerin açıklamaları alfabetik olarak yer almaktadır. Çanakale Boğazı "Hellespontus" ve İstanbul Boğazı "Bosporus Thracius" olarak belirtilmiştir. Harita, yerleşimlerin ve coğrafi alanların antik çağdaki adlarının verilmesi nedeniyle önemli bir kaynaktır.

Madrid-Biblioteca Nacional De España (No:GMG/1055, GMG/823) ve birçok koleksiyonda nüshaları bulunmaktadır.

(51) Haritadaki Mille Passus Roma İmparatorluğu döneminde kullanılan ölçü birimidir.1 Mille Passus = 1.482 m.

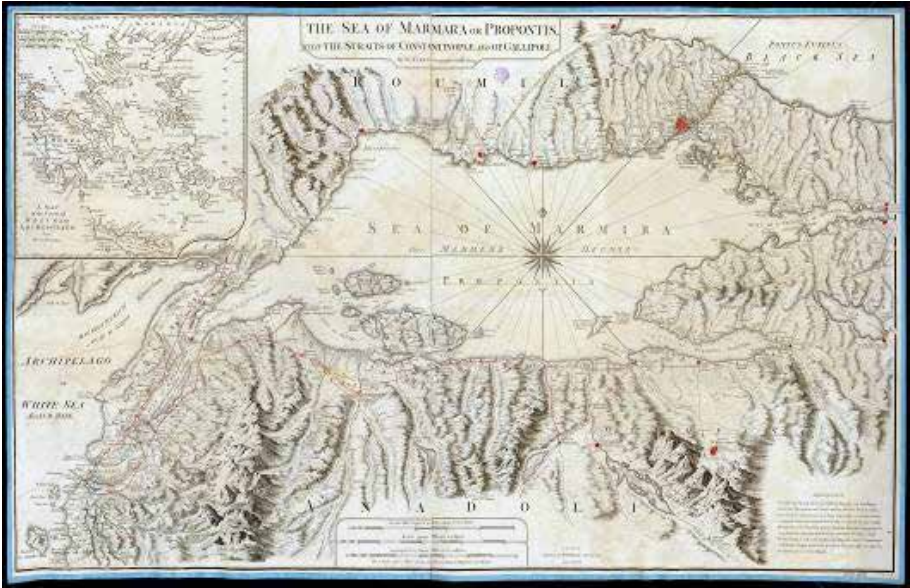

Harita-5: *Başlık:* Nieuwe Zee Caart van de Propontis of Zee van Marmora, *Haritacı - Yayıncı:* Poul D. Bohn - Johannes Van Keulen, *Boyut:* 66 x 40 cm., *Yapılış Tarihi:* 1770, *Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi:* Nieuwe Lichtende Zee Faakel - Amsterdam - 1770, *Kayıt No - Kayıt Yeri:* B.0032/109 Scheepvaartmuseum - Amsterdam - Hollanda

200 yıl boyunca haritacılık ve yayıncılık yapan Hollandalı Van Keulen ailesi çok sayıda atlas ve deniz haritası basmıştır. İlk kez 1681 yılında Johannes van Keulen tarafından yayınlanan Nieuwe Lichtende Zee Faakel (Yeni Parlayan Deniz Meşalesi) atlası, sonraki yıllarda Van Keulen'in oğulları ve torunları tarafından genişleterek 5 ciltlik eser haline getirilmiştir. Çok sayıda baskısı yapılan ve birçok dile çevrilen denizcilik kitabı 17-18. yy.'daki en başarılı deniz atlaslarından biridir. Bu atlasta yer alan Archipelagusche Eylanden (Adalar Denizi) haritasından tek parça olarak basılmış olan Marmara Denizi haritası, bakır baskı tekniğiyle yapılmış portolan haritadır ve yıpranmamış durumdadır.⁽⁵²⁾ Elde renklendirilmiş ve Latince-Flemenkçe olarak hazırlanmış haritada Marmara Denizi kıyısındaki yerleşimler ve topografya gösterilmektedir. KB bölümde haritanın adının ve yapım bilgilerinin yer aldığı künye bölümü bulunmaktadır. Marmara Denizi "Propontis, Mare Marmora, Zee van Marmora" olarak adlandırılmış, çevresindeki alanlar ise Thracia of Romania (Trakya), Bithinia (Kocaeli), Natolia (Anadolu), Pontus Exinus of Swarte Zee (Karadeniz), Archipelago Eertyds of Ægeische Zee (Adalar-Ege Denizi) olarak belirtilmiştir. Haritada, lejand bulunmazken merkezde sanatsal çizimli 32'li tam pusula bulunmaktadır. Haritanın G bölümünde İngiliz mili, Türk ve İtalyan

(52) Haritanın London-National Maritime Museum (No:PBD8037/117), Bordeaux-Archives Gironde (No:A.D.33,3J22), Paris-Bibliothèque Nationale de France (No:GES18PF98DIV2P13-İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Sir James Porter için basıldığı belirtilen), Madrid-Biblioteca Nacional De España (No:GMG 386/3) ve birçok koleksiyonda nüshaları bulunmaktadır.

mili, Duytsche (Alman) mili ve İngiliz-Fransız league⁽⁵³⁾ olarak verilen ölçek 1/500.000'e denk gelmektedir. Haritada Marmara Denizi'nin 4 körfezi İsnibou (İzmit), Cizicus (Bandırma ve Erdek) ve Mudania (Gemlik) Körfezleri adlarıyla gösterilmiştir. Kıyıda ki yükseltiler resimsel olarak kahverengi kabartılı sıradağlar halinde, orta büyüklükteki yerleşimler kalelerle, küçük yerleşimler dairelerle (ş) tarım alanları ağaçlıklarla, iskele ve demir yerleri çıpalarla (f), kıyı kumulları ve sığılık yerler siyah noktalarla (...), deniz içindeki kayalık alanlar siyah artılarla (+) gösterilmiştir. Kıyılar girintili çıkıntılı olarak Anadolu tarafında kırmızıyla, Trakya tarafında sarıyla, adalar yeşille renklendirilmiştir. Çanakkale Boğazı "Hellespont - Straat Van de Dardanellen" ve İstanbul Boğazı "Straat van Thracia - Naauw Van Constantinopolen" olarak belirtilmiştir. Tüm yerleşimler ve adalar adlarıyla ayrıntılı verilirken, bazı yerleşim, yükselti, akarsu ve coğrafi öğeler Türkçe olarak belirtilmiştir. Yerleşim yerleri olarak Contantinopolen (İstanbul), Galata, Bursa kadastral olarak çizilmiştir.

Harita-6: Başlık: The Sea of Marmara or Propontis with the straits of Constantinople and of Galipoli, **Haritacı - Yayıncı:** William Palmer - William Faden, **Boyut:** 104 x 59,5 cm., **Yapılış Tarihi:** 1786, **Basıldığı Yer - Baskı Tarihi:** London - 11 Ocak 1786, **Kayıt No - Kayıt Yeri:** MR/5/145/009 - Biblioteca Nacional De España - Madrid - İspanya

(53) 1 İngiliz Deniz Mili = 1.851,9 m.; 1 İngiliz Kara Mili = 1.609,3 m.; 1 İtalyan Deniz Mili = 1.851,9 m.; 1 Türk Kara Mili = 1.895 m.; 1 Türk Deniz Mili = 1.856,6 m.; Duytsche mili 7.407,4 m.; İngiliz-Fransız 1 league = 5.555,6 m.; Haritanın yapıldığı tarihte Türk ve İtalyan millerinin eşit olduğu düşünülmüştür, ancak Türk deniz mili bu tarihlerde fersah üzerinden hesaplanmaktaydı ve standart milden fazlaydı.

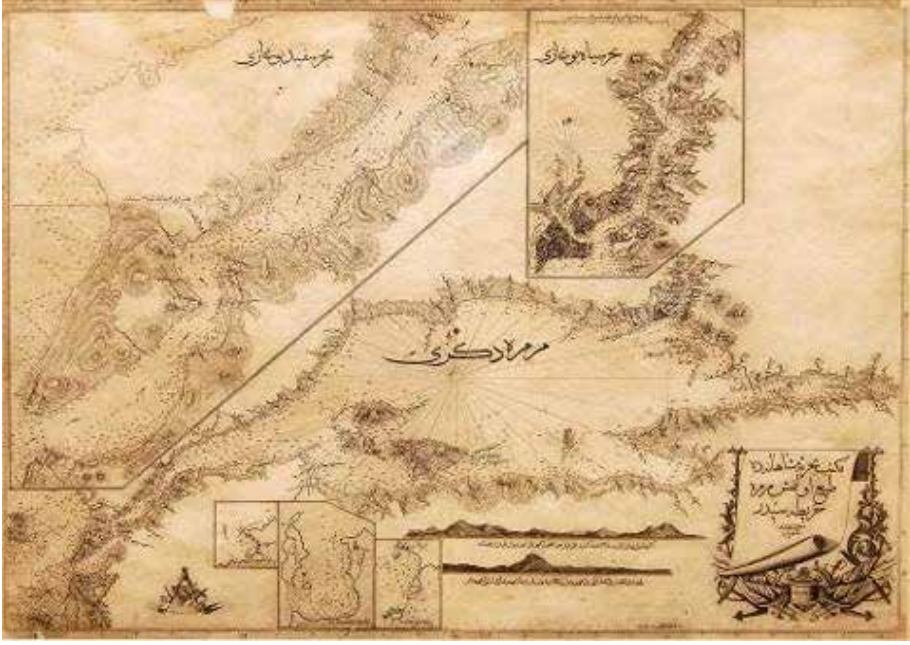
Krallık coğrafyacısı William Faden tarafından basılan haritanın, künye bölümünde Poul D. Bohn - Johannes Van Keulen'in haritasından yararlandığı belirtilmektedir.⁽⁵⁴⁾ Taş baskı tekniğiyle yapılmış portolan harita yıpranmamış durumdadır. GD bölümünde 1784 yılında haritanın ilk kez kopyalandığını, haritacı Jean Baptiste Bourguignon D'Anville, haritacı Jacques Nicolas Bellin, İngiltere İstanbul büyükelçisi Wortley Montagu, Fransa İstanbul büyükelçisi Kont Choiseul Gouffier, Mühendis François Kauffer'in çizimlerinden ve bilgilerinden yararlandığını belirten açıklama bölümü yer almaktadır. İngilizce - Türkçe olarak hazırlanmış haritada Marmara Denizi kıyısındaki yerleşimler ve topografya ayrıntılı olarak gösterilmektedir. K bölümünde haritanın adının ve yapım bilgilerinin yer aldığı künye bulunmaktadır. Marmara Denizi "Sea of Marmara, Propontis, Mermere Degniz" olarak adlandırılmış, çevresindeki alanlar ise Rumili, Anadolu, Pontus Exinus-Black Sea (Karadeniz), Archipelago-White Sea-Ægeum Mare (Akdeniz-Ege Denizi) olarak belirtilmiştir. Haritada, lejand bulunmazken merkezde 32'li tam pusula bulunmaktadır. Haritanın G bölümünde İngiliz mili, Türk mili, coğrafi mil⁽⁵⁵⁾ olarak verilen ölçek 1/400.000'e denk gelmektedir. Kıyıdağı yükseltiler kabartılı sıradağlar halinde, akarsular yön belirten ok çizgileriyle, küçük yerleşimler tek surla, tarım alanları ağaçlıklarla, boğazlarda akıntılar oklarla ('), iskele ve demir yerleri çipalarla (f), kıyı kumulları ve sığlık yerler siyah noktalarla (...), deniz içindeki kayalık alanlar siyah artılarla (+) gösterilmiştir. Haritada Marmara Denizi'nin 7 körfezi İsnikmid (İzmit), Rodosto (Tekirdağ), Pandiki (Pendik), Tuzla, Artaki (Erdek), East Gulf (Bandırma) ve Mudania (Gemlik) Körfezleri adlarıyla gösterilmiştir. Çanakkale Boğazı "Straits of Gallipoli - St. George's Straits of the Genoese"⁽⁵⁶⁾ ve İstanbul Boğazı "Bosphorus Thracius - Straits of Constantinople" olarak belirtilmiştir. Tüm yerleşimler ve adalar adlarıyla ayrıntılı verilirken karayolları çift çizgiyle belirtilmiştir. Büyük yerleşim yerleri Contantinople-Bizantium (İstanbul), Galata, Kartal, Nicomedia-İsmith (İzmit), Olvadgick (Yuvacık), Nicæa-Chinilik (İznik), Ghemleik-Ghio (Gemlik), Moudania-Montagna (Mudanya), Bursa, Lampa-Ulubad (Uluabat), Gallipoli (Gelibolu), Ganos (Gaziköy), Rodosto-Tekirdağ, Ereklı-Heraclea (Ereğli), Silivria-Selymbria (Silivri) kadastral olarak kırmızıyla renklendirilerek gösterilmiştir. Haritanın üzerinde kırmızı ile çizilmiş Cardia'da (Kavakköy-Çanakkale) başlayan Gelibolu kıyısını izleyerek Çanakkale'ye geçen ve Marmara Denizi kıyısını izleyerek Eskele Limanı'na (Bursa) varan, sonrasında güneye doğru yönelen III. Aleksandros'un MÖ. 334 yılında başladığı Asya Seferi'nin güzergahını gösteren hat bulunmaktadır. Haritada Granicus (Biga) Çayı kıyısında Persler ile ilk çatışmanın yapıldığı yerde sarı ile Persler, kırmızı ile Makedonya orduları

(54) Haritanın Paris-Bibliothèque Nationale de France(No:GESH18PF98DIV2P26) nüshası bulunmaktadır.

(55) 1 İngiliz Kara Mili = 1.609,3 m.; 1 Türk Deniz Mili = 1.856,6 m.; 1 Coğrafi Mil/Deniz Mili = 1.851,9 m.

(56) Çanakkale Boğazı'nın adlandırılmasında "St. George Boğazı" ifadesine tek bir kaynaktan rastlanmaktadır. Haritanın yapımcılarının boğazın Ceneviz dönemindeki kullanımına atıfta bulunmak istediği anlaşılmaktadır. Thomas Wright, *Early Travels in Palestine*, Publisher: George Woodford and Son, London, 1848, p. 336 (Orijinal Eser).

gösterilmiştir.⁽⁵⁷⁾ K bölümünde ise Derkus (Terkos) ve Erekli (Ereğli) arasında yay şeklinde çizilmiş İmparator Anastasius'un Bulgarlar'a karşı yaptırdığı surları gösteren bir hat bulunmaktadır.⁽⁵⁸⁾ Bu özellikleriyle harita, dönemin oryantalist ve antik çağ ilgisini yansıtmaktadır. Ayrıca haritanın KB bölümünde D'Anville tarafından yapıldığı belirtilen 27 x 27 cm. boyutunda, D 38°- D 47°/ K 35°- K 41 koordinatlarını içeren Grece-Archipelago (Yunanistan-Ege Denizi) haritası bulunmaktadır.

Harita-7: Başlık: Marmara Denizi, **Haritacı - Yayıncı:** ? - Mekteb-i Bahriye-i Şahane/Matbaa-i Bahriye, **Boyut:** 60 x 46 cm., **Basıldığı Yer - Baskı Tarihi:** İstanbul - H. 1257/M. 1841, **Kayıt No - Kayıt Yeri:** 886/110 - Deniz Müzesi - İstanbul - Türkiye

1797 yılında kurulan Bahriye Matbaası'nda hem donanmada hem de Bahriye Mektebi'nde kullanılmak üzere çok sayıda harita hazırlanmıştır. Bunlardan biri olan harita, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın da yer aldığı portolan haritadır. Batımetrik ölçümlerin ve kıyıdaki topografyanın gösterildiği harita, renksiz olarak taş baskı tekniğiyle ve Arap harfleriyle Türkçe olarak hazırlanmıştır ve yıpranmamış durumdadır. GD bölümünde "Mekteb-i Bahriye-i Şahane'de tab olunmuş Marmara haritasıdır" ifadesinin ve yapım tarihinin yer aldığı sanatsal çerçeve künye bulunmaktadır. Haritada ölçek ve lejant bulunmazken "Marmara Denizi" adıyla belirtilen merkezde manyetik sapma açısının

(57) Reyhan Körpe, "Büyük İskender'in Troas'ta İzlediği Rota ve Granikos Savaşı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Sayı:10-11, ISSN: 2148-0877, Çanakkale, 2011, s. 95-108.

(58) Cyril Mango, Gilbert Dagron (ed.), *Constantinople and Its Hinterland*, 27th Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, 1993, p.109-124.

da gösterildiği 32'li tam pusula yer almaktadır. Çerçevesinde B 30°- D 10°/ K 39°- K 42° koordinatlarını içeren İstanbul'u başlangıç meridyeni olarak kabul eden dikdörtgen koordinat sistemi kullanılmıştır. Kıyıdaکی yükselti ve eğimler tarama yöntemiyle, akarsular çizgilere, akıntılar oklarla (') gösterilirken, derinlik değerleri rakamlar ile belirtilmiştir. Yerleşim alanları olarak sadece İstanbul Suriçi, Galata ve Üsküdar kadastral olarak gösterilmiş, kıyıdaکی diğer merkezler ise adlarıyla belirtilmiştir. Haritanın KB bölümünde oldukça geniş bir şekilde Bahr-i Sefid Boğazı (Çanakkale Boğazı) çizimi yer almaktadır. Haritada toplam 11 mil⁽⁵⁹⁾ olduğu belirtilen ve 1/160.000'e denk gelen çizgi ölçek bulunmaktadır. K bölümünde ise Bahr-i Siyah Boğazı (İstanbul Boğazı) manyetik sapma açısının da gösterildiği 32'li tam pusula ile ayrıntılı olarak çizilmiştir. Bu haritada da toplam 7 mil olduğu belirtilen ve 1/250.000'e denk gelen çizgi ölçek bulunmaktadır. G bölümünde ise Paşalimanı ve Tavşan Adası'nın haritalarının yanısıra açıklamalarında Kible (G) ve Keşişleme (GD) yönlerinden alındığı belirtilen profil çizimi de bulunmaktadır.

Harita-8: Başlık: Sea of Marmara, Haritacı - Yayıncı: Yb. W.J.L. Wharton - Alb. Frederic J. Evans başkanlığında Birleşik Krallık Amirallik Hidrografi Ofisi, Boyut: 120 x 63 cm., Yapılış Tarihi - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: 1879/1880 - Londra - 25 Ocak 1882, Kayıt No - Kayıt Yeri: 452/97- Deniz Müzesi - İstanbul - Türkiye

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan batılılaşma süreci içerisinde Osmanlı Donanması'nın geliştirilmesinde İngilizler'den destek alınmaktaydı. Özellikle eğitim, gemi yapımı ve denizcilik teknolojisinde İngiliz donanması uzmanlarından yararlanıldı. Bu kapsamda yürütülen çalışmalarda Osmanlı denizlerinin çeşitli içerikte haritaları hazırlandı. Bunlardan biri olan harita, HMS Shearwater 1872 ve HMS Fawn gemilerinin 1879-1880 yılları arasında Marmara Denizi'nde yapmış olduğu çalışmalarda elde edilen bilgiler doğrultusunda İngilizce olarak hazırlanmıştır. Harita taş baskı tekniğiyle hazırlanmış bir portolandır ve yıpranmış durumdadır. Dönem özelliklerine uygun şekilde batimetrik ölçümleri ve kıyıdaکی topografyayı göstermektedir. KB bölümünde haritanın adının ve yapım bilgilerinin yer aldığı künye bulunmaktadır. Marmara Denizi'ni çevreleyen alanlar

(59) 1 Türk Deniz Mili = 1.856,6 m.

Rumeli, Kocaeli, Biga ve Hüdavendigâr olarak adlandırılmıştır. Renksiz olarak basılmış haritada, ölçek ve lejand bulunmazken 2 adet denizde 2 adet karada olmak üzere 4 adet 360 dereceli tam pusula bulunmaktadır. Pusulada manyetik sapma açısı batıdan doğuya $4^{\circ}55'$ - $4^{\circ}35'$ - $4^{\circ}15'$ - $3^{\circ}50'$ olarak belirtilmiştir. Çerçevesinde D 26° - D 30° / K $39^{\circ}45'$ - K $41^{\circ}20'$ koordinatlarını içeren dikdörtgen koordinat sistemi kullanılmıştır. Kıyıdaکی yükselti ve eğimler tarama yöntemiyle gösterilirken, yükseklik değerleri feet⁽⁶⁰⁾ ile belirtilmiştir. Haritada yerleşimler, yükselteler, akarsu ve göller Türkçe adlarıyla verilmiştir. Yerleşim yerleri Contantinople or Stambul (İstanbul), Pera, Galata, Chalydschioghlu (Halıcıoğlu), Scutari (Üsküdar), Kadi Kioi (Kadıköy) kadastral olarak çizilmiştir. Haritada Marmara Denizi'nin 4 körfezi İzmit, Artaki (Erdek), Peramo (Bandırma) ve Mudania (Gemlik) Körfezleri adlarıyla gösterilmiştir. Derinlikler (m.), taşlıklar (st), kumluklar (s), kayalıklar (r), mercanlar (crl), balıklar (m), killi alanlar (cl) ile belirtilmiştir. Ayrıca fener ve şamandıralar ışık düzeneği, rengi, periyodu (çakma süresi) ve görülme uzaklığı (deniz mili) gibi özellikleriyle tanımlanmış ve sarıyla renklendirilmiştir. Karadaki ulaşım yolu olarak İstanbul çıkışlı Anadolu ve Rumeli demiryolu hattı istasyonlarıyla gösterilmiştir. Üzerindeki çizimler ve yazılardan haritanın Osmanlı subayları tarafından da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Harita-9: Başlık: Marmara Denizi Seyir Haritası, *Haritacı - Yayıncı:* ? - Mekteb-i Bahriye-i Şahane, *Boyut:* 129 x 63 cm., *Basıldığı Yer - Yapılış Tarihi:* İstanbul - H. 1312/M. 1894, *Kayıt No - Kayıt Yeri:* 465/405 - Deniz Müzesi - İstanbul - Türkiye

Baş mühendis Ali Efendi tarafından 1842 yılında inşa edilen Nüvidi Fütuh⁽⁶¹⁾ yelkenlisi 1908 yılına kadar Bahriye Mektebi'nin eğitim gemisi olarak kullanılmıştır.⁽⁶²⁾⁽⁶³⁾

(60) 1 Feet = 0.3048 m.

(61) Dz.K.K. Arşivi Defter No:2/18-19; M. 10 Temmuz 1842, Nüvid-i Fütuh gemisinin denize indirilmesi hakkında.

(62) Dz.K.K. Arşivi Defter No:149/32A; H. 21 Şaban 1297/M. 29 Temmuz 1880, Nüvid-i Fütuh gemisinin eğitim gemisi olarak kullanılması hakkında.

(63) Ali Rıza Seyfioğlu, "Son Yelkenli Talim Gemisi", Yakın Tarihimiz Dergisi, İstanbul, 29 Kasım 1962, Sayı:40; Deniz Kuvvetleri Dergisi, Nisan 1983, Cilt: 99, Sayı:521.

Bahriye Mektebi öğrencileri için her yıl Marmara Denizi'nde eğitim seyirleri yapıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır.⁽⁶⁴⁾ Yelkenliyle bahriye öğrencilerine seyir, ölçüm, harita ve batimetrik çalışmaları ve eğitimi yaptırılmıştır. Bu çalışmalarda kullanılan haritalardan biri olan harita, Marmara Denizi'nde yapılan eğitim seyrine ait el yapımı haritadır ve yıpranmış durumdadır. Kıyıdaki yerleşimlerin ve akarsuların gösterildiği renklendirilmiş harita Arap harfleriyle Türkçe olarak hazırlanmıştır. KB bölümünde haritanın adının, bilgilerinin ve yapım tarihinin yer aldığı künye bulunmaktadır. Künyede “Mekteb-i Bahriye-i Şahane ve Tüccar Kapudan Mektebi şakirdanı seyir haritası” ifadesi yer almaktadır. Haritada ölçek bulunmazken merkezde manyetik sapma açısının da gösterildiği 360 dereceli tam pusula bulunmaktadır. Çerçevesinde D 26° - D 30° / K 39° - K 41° koordinatlarını içeren dikdörtgen koordinat sistemi kullanılmıştır. Yerleşim alanları kırmızı ile renklendirilerek İstanbul, İzmit, Bandırma, Erdek, Lapseki, Gelibolu, Marmara Ereğli ve Tekfurdağı (Tekirdağ) adlarıyla belirtilmiştir. Haritada deniz alanında sadece Marmara Denizi'nin adı verilmiştir. Haritanın GD bölümünde bulunan lejandda, eğitim gemisinin denizde 4 tür seyrinin rotalarını belirten çizgiler ve açıklamalar bulunmaktadır. Çizgiler lejandda 1-gece gidiş 2-gündüz dönüş 3-gündüz gidiş 4-gece dönüş olarak açıklanmıştır. Seyirde İstanbul Heybeliada (Bahriye Mektebi) çıkış, Çanakkale-Lapseki varış ve tekrar İstanbul-Heybeliada (Bahriye Mektebi) dönüşü içeren 812 mil olduğu belirtilen bir rota izlenmiştir.

Harita-10: Başlık: Marmara Denizi, *Haritacı - Yayıncı:* ? - Matbaa-i Bahriye Resimhanesi, *Boyut:* 130 x 67 cm., *Basıldığı Yer - Baskı Tarihi:* İstanbul - H. 1314/M. 1896, *Kayıt No - Kayıt Yeri:* 4078/115 - Deniz Müzesi - İstanbul - Türkiye

8. harita olarak açıklanan 1882 tarihli İngiliz haritasından yararlanılarak yapıldığı düşünülen harita, Arap harfleriyle Türkçe olarak hazırlanmıştır. Harita taş baskı tekniğiyle hazırlanmış bir portolandır ve batimetrik ölçümleri ve kıyıdaki topografyayı göstermektedir, yıpranmamış durumdadır. KB bölümünde haritanın adının ve yapım

(64) Dz.K.K. Arşivi Defter No:596/87; H. 1 Recep 1306/M. 1 Mayıs 1889, Nüvid-i Fütuh gemisiyle Marmara Denizi eğitim seyri hakkında.

bilgilerinin yer aldığı künye bulunmaktadır. Künyede “Marmara Denizi İskandil Haritası” ifadesi yer almakta ve iskandilin yani derinliklerin kulaç⁽⁶⁵⁾ olarak verildiği belirtilmektedir. “Marmara Denizi” adıyla belirtilen denizi çevreleyen alanlar Saros Körfezi, Bahr-i Siyah (Karadeniz), Rumeli-i Şahane, Biga Sancağı ve Hüdavendigâr Vilayeti olarak adlandırılmıştır. Renksiz olarak basılmış haritada, ölçek ve lejand bulunmazken 2 adet denizde 2 adet karada olmak üzere manyetik sapma açısının gösterildiği 4 adet 360 dereceli tam pusula bulunmaktadır. Çerçevesinde D 26°- D 30°/K 39°45' - K 41°20' koordinatlarını içeren dikdörtgen koordinat sistemi kullanılmıştır. Kıyıdaki yükselti ve eğimler tarama yöntemiyle gösterilirken, yerleşimler, yükselti, akarsu ve göller Türkçe adlarıyla verilmiştir. Haritada Marmara Denizi'nin 3 körfezi İzmit, Erdek ve Gemlik Körfezi adlarıyla gösterilmiştir. Yerleşim yerleri olarak İstanbul, Galata, Üsküdar, Kadıköy kadastral olarak çizilmiştir. Fener ve şamandıralar sarıyla renklendirilmiştir. Karadaki ulaşım yolu olarak İstanbul çıkışı Anadolu ve Rumeli demiryolu hattı istasyonlarıyla gösterilmiştir. Örnek olarak alındığı İngiliz haritasına göre daha fazla sayıda yerleşim yeri adı içermektedir.

Harita-11: Başlık: Sea of Marmara, *Haritacı - Yayıncı:* C.S. Hammond & Co. - P. F. Collier & Son Corporation *Boyut:* 48 x 37 cm., *Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi:* Collier's War Map - NewYork - ABD - 1915

I. Dünya Savaşı'nın en önemli cephesi olan Çanakkale Cephesi, savaşların geçtiği 1915 yılında dünya basınında büyük ilgi uyandırmaktaydı. Bu kapsamda ABD' de harita ve atlas basımı yapan önemli yayınevlerinden biri olan Collier⁽⁶⁶⁾, savaş alanlarına ait çok sayıda harita basmıştır. Bunlardan biri olan harita, Schima Martos tarafından renklendirilmiş, tek pafta olarak basılmıştır. İngilizce olarak hazırlanmış haritada,

(65) 1 kulaç = 1,895 m.

(66) Frank Luther Mott, *A History of American Magazines*, Volume V: 1905-1930, Harvard University Press, Cambridge, 1968, p. 453-479.

GD bölümde haritanın adının ve yapım bilgilerinin yer aldığı künye bulunmaktadır. Marmara Denizi'ni çevreleyen alanlar Turkey in Europe (Rumeli) ve Asia Minor (Küçük Asya-Anadolu) olarak adlandırılmıştır. Haritada lejand ve pusula bulunmazken GD bölümünde mil olarak belirtilmiş 1/633.000'e denk gelen çizgi ölçek bulunmaktadır. Çerçevesinde D 26° - D 29°30' / K 39° - K 40° koordinatlarını içeren rakam ve harf kullanılan dikdörtgen koordinat sistemi kullanılmıştır. Çanakkale Boğazı "Dardanelles" ve İstanbul Boğazı "Bosphorus" olarak belirtilmiştir. Haritada yerleşimler, yükseltiler, adalar, akarsu ve göller Türkçe adlarıyla ayrıntılı olarak verilmiştir. Kıyı şeridi ve küçük adalar kırmızıyla renklendirilmiş, yükseltiler adlarıyla artılarla (+), demiryolu ve karayolları ise farklı çizgilerle gösterilmiştir. Yerleşim yeri Constantinople (İstanbul) ve Scutari (Üsküdar) kadastral olarak çizilmiştir. Haritada Marmara Denizi' nin 4 körfez İzmiti, Artaki (Erdek), Peramo (Bandırma) ve İndjir (Gemlik) Körfezleri adlarıyla gösterilmiştir. Haritada ayrıca farklı ölçeklerde KB bölümde Dardanelles (Çanakkale Boğazı), G bölümde Bosphorus (İstanbul Boğazı), Constantinople (İstanbul) ve Narrows (Çanakkale) haritaları bulunmaktadır.